چیرۆکی "حەسار"ی شێرزاد حەسەن

کاوە جەلال

1

لە نێوەندی چیرۆکی "حەسار"دا کوڕێکی باوککوژ خۆی دەبینێتەوە، کە بەو کردارەی کوشتن نەک تەنیا لە دۆزەخی حەسارەکەی باوکی بە ئازادی ناگات و ناتوانێت لەتەک خۆیدا دایک و خوشک و براکانی ئازاد بکات، بەڵکو دەخزێتە نێو زیندانێکی قووڵترەوە لەو حەسارە کە پێش کوشتنی باوکی بە ملکەچی تێیدا دەژیا.

دانیشتوانی نێو حەسار هەرگیز نەیان زانیوە ئازادی چییە، بەڵکو لەژێر ڕکێفی خودایەکدا "ژیاون" کە باوک و دایک و مێرد و ڕێنومایان بووە:

"گەر من نەبوومایە ئەم حەسارە هەر زوو (...) بەسەر ئێوەدا وێران دەبوو، ئێوە ماوتانە لە دنیا تێبگەن ... با گەورەتر بن ئەوسا حاڵی دەبن من چەندم ئێوە خۆشویستووە، هەموو تف و جنێوەکانم حیکمەتیان تێدایە، تا نەمرم قەدرم نازانن، پاشان من باوکتانم ... هەر منم کە دەزانم چی بۆ ئێوە خێرە و چی بۆ ئێوە شەڕە، بەندە بۆی نیە لە خوای خۆی بپرسێ بۆ برسی و تینووی دەکا (...)، کوڕ و کچی من ئەوسا لەبەر دڵی من شیرین دەبن کە گوێڕایەڵی فرمایشتەکانی من بن، کتێبە پیرۆزەکانیش هەروا دەفەرموون ..." (لا 24).

لێ دانیشتوانی حەسار بە پێچەوانەوە پێکڕا خەون بە نەمانی ئەو جیهانە داخراوەوە دەبینن، تاکو ئیدی ڕزگاریان ببێت لە کۆیلایەتی، بۆ بەدیهێنانی ئەو خەونەش چاویان لە کوڕەی نۆبەرەیە:

"نۆبەرەی هەمووان ... ئەرێ هۆ کاکی بێ غیرەتمان کەی ئەو ئەرژەنگە دەکوژیت؟ ئەو پیاوەی کە لە خەومان دەکا و ناهێڵێ خەون بەو شتە خۆشانەوە ببینین کە نەمان بینیون!" (لا 26).

سەرەنجام کاکی نۆبەرە غیرەتی دەبزوێت، بۆنی پیاوەتیی خۆی دەکات و لە شەوێکدا، کاتێک باوکە خەریکی سێکسکردنە لەگەڵ یەکێک لە ژنەکانیدا، بەسەریدا دەدات و بە خەنجەر دەیکوژێت. بە کوژرانی باوکە دانیشتوانی حەسار ڕزگاریان دەبێت، هەموو بەو ڕووداوە دەکەونە سەما و ئاهەنگ و شایی، حەسارەکەیان دەکەن بە چراخان، کوڕان بە بێڵ و پێمەڕە و خاکەناز دەکەونە ڕماندنی شوورەکان، کوڕەی باوککوژیش بۆ یەکەم جار دوور لە چاوی باوک یەکەم جگەرەی دادەگیرسێنێت و پڕ بە سییەکانی دوکەڵ هەڵدەمژێت: "ئەللا ... لە نەمانی ترس ... لە هاتنی سەربەستی" (لا 44). لێ ئەم هەستەی ئازادی تەنیا بۆ ماوەیەکی کورتخایەن لە ناخیدا دەپشکوێت:

"... حەبێ ی دایکم دە جاران دەستی لە ملم کرد و گریا ... دەیوت:

'تۆ ... تەواو ... ڕۆڵە ... تۆ ... تەواو... '

شێتانە لەتەکما ڕایدەکرد، سەرم خستە نێو جۆگەلەی هەردوو مەمکی چرچەوە بووی...

'چیتە دایکە ... بۆ وا دەکەی؟'

(...)

'ئەی گوێت لێ نەبوو پڕ بەو دەشتە هاواری کرد: تەواو بە نەفرەت بیت ...'؟" (لا 53)

خوشک و براکان سەربارى ڕزگاربوونیان لە چاوی باوک ناتوانن پشت بکەنە زیندانەکەیان. هەمیشە لە نوێوە سوێند دەخۆن بڕۆن و هەرگیز نەگەڕێنەوە، کەچی ناوێرن یەک هەنگاو بنێن. ئەمانە کەسانێکن کە تەنانەت لە سێبەری خۆیان دەترسن، بۆیە هەرگیز ناوێرن لە دەرەوەی حەسار ڕێگەی ڕووەو ئازادی بگرنە بەر! بەڵێ ئەوان تەنانەت تامەزرۆی گەڕانەوەی باوکەن، تاکو سەرلەنوێ بەسەریاندا زیتبێتەوە. ئاخر پێویستیان پێیەتی، چونکە کەسی دیکە نییە وەک ئەو ببێت بە مایەی شانازییان، بەڵێ وەک ئەو بەهایەکیان لەنێو هیچێتیی لێرەبوونیاندا بۆ دابین بکات. جگە لەوە نەک تەنیا ئەو داماوانە، بەڵکو هەروەها ئاژەڵ و باڵندەکانیش ماڵین! دوای دەرپەڕاندنیان لە زیندانی حەسار دەگەڕێنەوە جێگەی ڕاهاتوویان! ئەو زاتە تەنانەت بە مردوویی سام لە ژن و منداڵەکانی، لە مەل و ئاژەڵەکانی، دەنیشێنێت.

باوککوژە دەستی بە خوێنی باوکی سوورە، بەڵێ پێوەی مەییوە و لێی نابێتەوە. جگە لەوە هەموویان، مرۆڤ و ئاژەڵ و مەلەکان، ڕاوی دەنێن. بە تایبەتی سەگەکانی باوکی بواری نادەن. لێ هەڵاتن بێسوودە. هیوایەک کە خودا بکەوێتە نێوانەوە و خوێنی باوکە لە دەستی بشواتەوە، بێهودەیە. کوڕەی باوککوژە لە کۆتاییدا هیچ چارەیەکی دیکەی بۆ نامێنێتەوە جگە لەوەی هاوار بکات: "هۆ باوکە فریام کەوە ... سەگەکانت وا دەمخۆن ... فریام کەوە ..." (لا 72). ئێستا کوڕەی باوکوژە بە پەلەپروزێ و لەسەر لەپ خۆی دەگەیەنێتە سەر گۆڕی باوکی، خۆڵ و لم، بەرد و زیخی گۆڕەکەی لا دەبات، تاکو بگاتە سەر لاشەکەی، ئەوجا دەم بنێت بە برینەکەی سەر مەمکی چەپییەوە و خوێنەکەی هەڵمژێت. لێ ئەوە هیچ سوودی نییە. کوڕەی بێچارە لە لایەن هەموانەوە حاشای لێدەکرێت! بەم شێوەیە ئیدی ژیانی ڕۆ دەچێت بۆ ژێر گومەزێک بەسەر سەری خۆی و باوکییەوە، لێ ئەوە لە ڕاستیدا گومەز نییە، بەڵکو ئەوە باوککوژە خۆیەتی کە بووە بە گومەز، بە گۆڕستان، ئەوەش بۆ هەمیشە!

2

کۆیلەتی لە پەیوەندییەکانی باوکسالاریدا تەنیا ڕەوشێکی سەپێنراو نییە بەسەر مرۆڤاندا، بەڵکو هاوکات هەقیقەتێنراوێکی مرۆڤییە کە لەنێو خۆیەوە سەروەرە بەسەر هەر هەنگاوێکی کەسدا. ئەمە لە بنەڕەتدا "زەبر"ە کە لە مرۆڤان دەکرێت و هاوکات بە گریمانەکردنی یاسای گۆیا خودایەتی ڕەوایەتیی پێ دەدرێت، ئەوجا نەک تەنیا لە پەیوەندیی هاوسەریدا، لە ناکۆکییەکانی سێکسوالێتیدا، بەڵکو هەروەها بەرانبەر منداڵان دەنوێنرێت، کە بێگومان یەکێک لە مۆرکە سەرەکییەکانی مامەڵەی بێسۆزە لەتەکیاندا. ئەم زەبرە لە بنەڕەتدا هیچ ناولێنانێکی دیکەی جگە لە "زەبری باوکسالاری" پێنابرێت. ئاخر هەمیشە باوکسالاری کە

دەسەڵاتی تاکلایەنەی باوکانەیە، بەسەر تاک و خێزاندا، بەسەر پەیوەندییە نێومرۆڤییەکاندا، زیتکراوەتەوە.
هەر بۆیە "خەونبینین" بە نەهێشتنی ئەم سەروەرییەی باوکەوە دیاردەیەکی سەیر نییە.
لێ هەڵە دەبێت گەر وا تێبگەین کە مرۆڤ (نووسەر) بە یاخیبوون لە ڕێکخراوی باوکسالاری پشت دەکاتە فونکسۆنی باوکێتی، یان بەرەنگاری باوکی سروشتی دەبێتەوە و دەیەوێت پەیوەندیی خێزانی بهیچێنێت (نەفی بکات). ئێمە لێرەوە دەتوانین باشتر تێبگەین، کە بۆچی شێرزاد حەسەن لە لایەک چیرۆکی "حەسار"ی ڕێزمەندانە پێشکەشی باوکی خۆی دەکات، لێ لە لایەکی دی وەک ئازادیخوازێک هیوادارە کە منداڵەکانی لە حەساری هیچ کەسێکدا، جا گەر تەنانەت هینی خۆی بێت، پێنەگەن. حەسار مێتافۆری پەیوەندییە چەوسێنەرەکانی باوکسالارییە.
پرسیاری باوککوژی لە میتۆلۆژیی گریکەوە ڕۆڵی خۆی لە ئەدەبدا گێڕاوە. ئەمە کێشەیەکی هەرە دێرینی مرۆڤایەتییە لە هەرە سەرەتاکانی ژیارییەوە. پرسیارێکی کرۆکی لێرەدا ئەمەیە: ئایا چۆن منداڵ باوکی خۆی دەکوژێت؟ بێگومان ڕەنگە کرداری بەم چەشنە ڕووی دابێت، هەروەها دەشێت تەنانەت لە سەردەمی هەنووکەدا بینرابێت کە چۆن کوڕێکی سەرسەری لە باوکی خۆی داوە. لێ ئەمانە کێشەکە نین. لە بنەڕەتدا پرسیاری باوککوژی ڕوودەکاتە کێشەی جووتتەوەری "چەوساندنەوە" و "ئازادیی" مرۆڤ، واتا: لە لایەک چەوساندنەوەی "ڕێکخراو"ی باوکانە کە ئایین "ڕەوایەتی ی پێداوە"، لە لایەکی دی شیمانەکانی ڕزگاربوون لەو چەوساندنەوە باوکانەیە و گەیشتن بە ئازادی، ئەمەش تەنیا بە شۆڕش (ڕێڤۆلوسیۆن) شیاوی بەدیهێنانە. ئاشکرایە شۆڕش ڕەوشێکی سامناکە، چونکە لە شۆڕشدا باوک و کوڕ بەرەنگاری یەکدی دەبنەوە! باوکە دەیەوێت ئەوە بپارێزێت کە سوننەتییانە گەیەنراوە، کوڕە بە پێچەوانەوە دەیەوێت دەسەڵاتی باوک بهیچێنێت. کوڕە ناچارە پەیوەندییەکانی ئەو خێزانە بە کرداری باوککوژی بهیچێنێت، چونکە وەک چەوساوە "ئەندامێک"ی (ئەڵقەیەکی) خێزانەکەیە، ئەوجا لەبەر ئەوەی ئاگایی ئازادی لە هۆشیدا ئەنگوتووە، ئەوا هاوکات لەو خێزانە نامۆبووە. ئەو بۆ خاتری ئازادی بەرەنگاری پەیوەندییەکانی خێزانی خۆی دەبێتەوە.
لە "حەسار"دا ئەمە ڕوودەدات: کوڕە باوکی خۆی دەکوژێت. بێگومان مەبەستی شێرزاد حەسەن ئەنجامدانی شۆڕشێکی بگۆڕی ژیان نییە، یان پوختتر ببێژین: کردارێکی شۆڕشگێڕانە ئەنجامدەدرێت، لێ بەدووی ئەو کردارەدا ئازادی ناپشکوێت، بەڵکو پەرچەکرداری دیلەکان بە نەمانی "سەر"ی خێزان، واتا سەما و ئاهەنگی سەرشێتانە و ئاڵۆشاوییان، کورتخایەن دەبن و زوو دادەمرکێنەوە. دیلەکان ناتوانن مامەڵە لەتەک دۆخێکی بێ "سەر"، "بێباوک"دا بکەن. جگە لەوە کوڕەی باوککوژ خۆیشی "تێدادەچێت"! شێرزاد حەسەن دەمانخاتە بەردەم پارادۆکسی کۆیلەتی-ئازادی، لێ مەبەستی ئەو کەمتر ترسی گەڕانەوەی باوکەیە لە ڕووی ئۆبژێکتیڤییەوە، بەڵکو مەبەستی ئەو بریتییە لە "هەستی تاوانبارییەکە"ی پسیکۆئانالیز.
لە چیرۆکی "حەسار"دا ریالێتی هیچێنراوە (نەفی کراوە) و کارایی جیهانیانەی کات و فەزا هەڵوەشێنراوەتەوە: نە مرۆڤ بەندە بە فەزاوە و نە کات ڕەوتێکی ئاسایی دەگرێتە بەر. بێگومان دەتوانین ئەم پەیوەندییە بە خەون بەراورد بکەین، لێ ئەنجامدانە هونەرییەکەی "حەسار" گێڕانەوەی خەونێک نییە بۆ خوێنەر. هاوکات ناتوانین بڕیارێکی ئەوتۆ بدەین، کە گۆیا شێرزاد حەسەن مامەڵەکی خۆماڵییانەی لەتەک

زانستە ئەوروپییەکاندا کردووە و ئەمەش گۆیا نیشانەی ئاقڵێتییەتی. شێرزاد حەسەن هیچ مامەڵەیەکی بە هیچ شێوەیەک لەتەک هیچ زانستێکدا نەکردووە. ئاخر ئەو زانستانە کە لە ئاگایی ئەودا بونیادی مەئریفییان وەرگرتووە، تازە بوون بە موڵکی خۆی – خۆی وەک نووسەر، بۆیە نەشیاو نییە ئەو پرسە مەئریفییانە ببن بە پاڵهێزی کارە ئەدەبییەکانی. کەواتە ئەو زانا نییە و زانستە ئەوروپییەکان لە پرسی خۆماڵیدا "بەکاربەرێت"، جگە لەوە ئەو وەک نووسەر هیچ زانستێکی دیاریکراو ناخاتە فۆرمی ئەدەبییەوە، بەڵکو سەرەتا "پەیوەندییەکی هونەریی" بە پێش چاوی خۆیەوە دەبینێت، یان ڕەنگە سەرەتا کەرەسەی بەدیهێنانێکی ئەدەبی لەنێو هۆشی ئەودا چەکەرەی کردبێت، جا گەر ئەوە تەنانەت خەونێک بێت، ئەوجا ئەو بەگوێرەی مەبەستەکەی (ئینتەنسیۆنەکەی) دایدەڕێژێت، لێ نەک داڕشتنێکی یەکجاری، بەڵکو نووسەر هەمیشە لە نوێوە کاری تێدا دەکاتەوە، ئەوەش بۆ ماوەی نزیکەی هەشت ساڵ، کە ئیدی دوای ئەوەی دەزانێت چیرۆکەکەی بە فۆرمی خوازراو گەیشتووە، بڕیار دەدات لە خۆی دووربخاتەوە و بڵاوی بکاتەوە.

ئایا چیرۆکی "حەسار" جوانە؟ پێش ئەوەی وەڵامی ئەم پرسیارە بدەینەوە، ڕوو لە فۆرمی چیرۆکەکە دەکەین: داڕشتنی چیرۆکی "حەسار" لە سەرەتایەکەوە بەرەو کۆتایی ناڕوات، چیرۆکەکە سەرەتا و کۆتایی نییە، یان سەرەتا کۆتاییە و کۆتایی سەرەتایە: سەرەتا کۆتایی چیرۆکەکەیە و کوڕەی باوککوژە لەنێو دۆزەخەکەیەوە بەرەو پاش دەمانگەڕێنێتەوە ڕووەو جیهانە زۆردارەکەی حەسار و پەیوەندییەکانی نێوی، هەروەها ڕووەو ئەکتی باوککوژی و ئاکامەکانی، لێ ئەم ڕەوتە نەک ڕاستەوانە، بەڵکو بە هەڵچوون و داچوونی نایەکایەتی داڕێژراوە، هاوکات "بەشە ڕووداوی" تایبەتی هەن کە لە هەندێک جێی جیاوازی چیرۆکەکەدا تا ڕادەیەک دووبارە دەبنەوە. ئێمە لێرەدا بە کێشەیەکی کرۆکیی "حەسار" دەگەین: نووسەر هەندێک جار هەمان ڕووداو یان ڕەوش بە وشەی دی دادەڕێژێتەوە، واتا چیرۆکەکە چەندپاتیی تێدایە. ڕەنگە هۆیەکی ئەم چەندپاتییە لەوەدا بێت کە هۆشی هۆزانڤانییانەی شێرزاد حەسەن تێکەڵاوی داڕشتنی چیرۆکە پەخشانییەکە بووە، بەڵێ، "حەسار" نزیکەی فۆرمی هۆزانی پەخشانیی هەیە. لێ سکاڵاکانی باوککوژە لەتاو باوکی زۆردار و بەدپەیوەندییەکانی نێو حەسار بە شێوەیەکی پڕموبالەغە درێژدەبنەوە و لێرەشەوە زیانیان بە فۆرمی چیرۆکەکە گەیاندووە. لە "حەسار"دا هەستی هۆزانڤانی نەک چیرۆکنووسی سەرووەرە.

بێگومان گەرچی نووسەر نائاگامەندانە، کەواتە نازانستییانە (ئاخر ئەو زانا نییە) دەئافرێنێت، لێ ئەمە هێشتا هەر واتایەکی ئەوتۆ ناگەیەنێت کە زەین لە کارکردنی ئەدەبیدا بخرێتە ژێر ڕکێفی هەستەوە. بە پێچەوانەوە هەردووکیان لە پرۆسەی نووسیندا یەکدی دەتەنن، لەم ڕەوتەشدا ئەوە زەینە کە ڕێ نادات نووسینێکی ئەدەبی بە زۆربێژیی نووسەرەکەی بئاوسێت، واتا فۆرمەکەی بشێوێت، یان وەک وەستاکانی بینا پەیوەند بە خانووەوە دەبێژن: نایەڵێت "ورگ بدات". بەڵێ لێرە، لە ئەدەب یان هونەردا، کەس بەهۆی پەیوەندیی نێویەکییانەی هەست و زەینەوە بەڕاستی لەنێو خۆیدایە و ئێمە بە گشتی ئەو یەکەمان هەیە کە ناو دەنرێت "ئافرێنەری ئەدەبی / هونەری". ئەوجا بە پێچەوانەوە گەر دەرفەت بە دەروونی پڕ هەست و سۆز بدرێت بەنێو بەرهەمەکەدا ڕاست ببێتەوە، ئەوسا ڕۆڵی زەین لە ئەنجامدانی کاری خۆیدا لاواز دەبێت،

هەروەها لە کۆتاییدا دەرفەتی زەین بۆ پاکسازیی چیرۆکەکە کەمدەبێتەوە، کە ئیدی وەک سەرەنجامی ئەو پاکسازییە وێنە و وشە بە پوختی لەنێو یەکدیدا بن.
لە بنەڕەتدا ئێمە لای شێرزاد حەسەن، لە ڕووی داڕشتنی ئەدەبییەوە، پێیەکمان لەنێو شێوازی باوی ئەدەبی ئەیلوولدایە و پێیەکمان لە دەرەوەیەتی. شێرزاد حەسەن (هەروەها ژمارەیەکی زۆر کەم نوسەری دی) لە لایەک لە دابی چیرۆکنووسانی "ئەیلوول" جیادەبێتەوە، ئەمەش لەو ڕووەوە کە ئەو چیرۆکی پاڵەوانی گەلخواز نانووسێت کە سنگی خۆی بە گوللەوە دەنێت، یان چیرۆکی پیاوچاک و کوڕی دڵسۆز بەو ئامانجە نانووسێت کە خوێنەر پەندی لێ وەربگرێت، واتا شێوەیەکی چیرۆک کە بەزۆریی هەستی ڕانەگەیەنراوی ئایینی پاڵهێزە بۆ نووسینی. نەخێر، شێرزاد حەسەن ڕاستەوخۆ دەست دەبات بۆ مرۆڤێتیی کەس و دەیگرێت، ئەوجا لێوەی ڕوو لە ژینگەی کۆمەڵایەتی دەکات. ئامانجی ئەو لەم هەڵوێستە یاخییە ئەدەبییەدا "شکاندنی تابووەکان"ە، بۆ نموونە شکاندنی تابووی سێکسوالێتی، یان لەکارخستنی ڕواڵەتەکانی پیاوەتیی مەزن ("گوڵی ڕەش"). نووسەر ڕوودەکاتە ناخی پیاو و هەقیقەتی هەڵدەماڵێت، واتا داماوییەکەی لەنێو لێرەبوونی خۆیدا بە داڕشتن هەڵدەداتەوە، کەواتە نەک پیاو وەک مەزنێکی خۆبەختکردوو، وەک قوربانی و هتد وەربگرێت. بۆیە کارە ئەدەبییەکانی شێرزاد حەسەن لای زۆر کەس مایەی ترسن، تەنانەت پێدەچێت زۆر کەس بەو هۆیەوە لێی تووڕە بن، چونکە بەدیدی ئەوان "پیاو سووک دەکات". بە پێچەوانەشەوە نووسەر بۆ برێکی فرەی گەنجانی ئەدەبدۆست وەک زمانحاڵ دەردەکەوێت.
لێ لە لایەکی دی ئاشکرایە کە چوونەدەرەوەی نووسەر بە شکاندنی تابووەکان شێوازی نوێی داڕشتنی ئەدەبی پێویست دەکات. ئێمە لێرەدا دەگەین بە کێشەیەکی کرۆکی لای شێرزاد حەسەن: ئەو لە داڕشتنی ئەدەبیدا هێشتا هەر کەم یان زۆر بەندە بە شێوازی داڕشتنی سۆزدارەوە، ئەمەش لە بنەڕەتدا هۆکاری بیۆگرافیانەی هەیە. بۆیە نووسەر داڕشتنی نوێی پێبەدیدەهێنرێت، گەر لە ئەدەبەکەیدا واز لە نووزە و کڕووزانەوە خۆییەکانی بهێنێت، لێ کاتێک ئەو خۆی بەو شێوەیە هەڵدەڕێژێت، ئیدی سۆز لە داڕشتنی چیرۆکەکەیدا سەروەریی بەسەر ئاگایی فۆرمی هونەریدا وەردەگرێت. لای شێرزاد حەسەن (لەم چیرۆکەدا) سەروەربوونی زەینی تا سەر نایەتە دی کە بەرێیەوە هونەرییانە پەیوەندیی نێوان سەرجەم دیمەنەکانی نێو هۆشی چارەسەر بکات. بێگومان نووسەر بۆ نموونە لە چیرۆکەکانی "تەنیایی"دا ئارامترە و ڕستەکانی پاکژترن، لێ، وەک ئاماژەمان بۆ دا، کڕووزانەوە هەر وەک مۆرکی شێرزاد حەسەن دەمێنێتەوە.
بێگومان شێرزاد حەسەن خۆی فێنۆمێنێکە و یەخەمان دەگرێت، بۆیە هێندە ئاسان لێی نابینەوە. لێ ئایا بۆچی لێی ببینەوە؟ هەڵوێستێکی ستەم دەبێت گەر مرۆڤ لێی بترسێت، چونکە ئەو زیان بە هیچ کەس ناگەیەنێت. پرسیارەکانی نێو ناخی هێندە تیژبوونەتەوە، کە ئیدی گەر دەریان نەبڕێت، ئەوا ڕەنگە لەناوی بەرن. لێ ئێمە نامانەوێت لەناوبچێت. ئەوە شتێکی سەیر و سەمەرەیە یان بەرهەمی ترسنۆکی و قودسییەتخوازییە، کە نێوەندی ئەدەبی بەردەوام لە گلەیی نەبوونی ڕەخنەی ئەدەبیدایە و هاوکات نزیکەی هیچ کەس ناوێرێت لەتەک نووسەرێکی وەک ئەودا دیالۆگ چێبکات. هۆی ئەمە چییە؟ هۆیەکی گرنگی ئەمە لەوەدایە، کە مرۆ وەک "سوننەگەرا" تێگەیشتنێکی سەهووی بۆ قودسییەتی کەسیی هەیە، ئەوەش ڕێگرە لە

هەڵوێستی ڕەخنەیی بەرانبەر ئەدەب و هونەر یان بەرانبەر تێڕوانینە هزرییە ڕاگەیەنراوەکان. مرۆ باوەڕ دەکات خۆی لە مەیداندا پێ ڕابگیرێت، گەر قودسییەتخواز بێت و "بابەتەکان ئیهمال" بکات. هۆیەکی دیکە نەبوونی کولتووری دانوستاندنە کە ئاشکرایە سەرجەم کۆمەڵگە سوننەگەراکان لێی بەدەرن. لێ بەدیدی ئێمە گرنگترین هۆ بۆ دەگمەنیی دانوستاندن لەتەک شێرزاد حەسەندا ترسی خوێنەرانی ئەدەبییە لەو پرسیارانە، کە ئەو وەک نووسەر بە گرتنی مرۆڤێتییەکەی کەس، یان بە پێشاندانی پیاو لە داماویدا، دەیانخاتە بەردەم ئەوان — ئەوان وەک خوێنەر و پیاوانی گوێبیستی حیکایەتە گێڕراوەکان لەم لا و لا.

لێ ئەدەب، سارتر واتەنی، هیچی پێناکرێت و هاوکات کەسیش ئازاد ناکات، بەڵکو ئەدەب ئاوێنەیەکی ڕەخنەییە و دەتوانین لە نێویدا خۆمان ببینینەوە. ئێمە بێگومان تەنیا کاتێک دەتوانین خۆمان لەو ئاوێنە ڕەخنەییەدا بەبێ ترس دەرک بکەین، گەر سوننەگەراییمان وەک دەسەڵاتێکی گەفکەر بەسەرمانەوە زیت نەبووبێتەوە و خێرا ڕوومان پێ وەربچەرخێنێت. ئەمە هەردەم شیاوە، چونکە خۆ-ی ئاشکراکراومان ئێستا تەواو جیاوازە لەو خۆیە کە ڕۆژانە پێشانی هەرکەسی دەدەین — خۆیەکی رواڵەتی، کە ئامادەین داکۆکی لە چاکی و دڵسۆزییەکەی بکەین، بەڵێ ئامادەین خۆمانی لەسەر بەکوشت بدەین. کەواتە ڕەوشی ناتەبای دیلەکان ڕۆشنە، واتا ترسێنراوانی سوننەگەرا کە بەدوێنای پیاوی مەزن (بەڵێ ژنی هۆشرایەڵی پیاوسالاری) لە خۆیان و جیهان نامۆی کردوون، کە ئیدی لەنێو ژینگەی نەریتیدا بە ویستی خۆیان و سەلارانە پەیوەندییەکانی ڕێکخراوی باوکسالاری بەرهەمدەهێننەوە. لێ لە بنەڕەتدا ئەم ترسەیە لە خۆ کە نایەڵێت مرۆ بە تاکی تەنیا، بۆ خۆی لە لای خۆی، لەتەک نووسەردا (هەر نووسەرێکدا) دابنیشێت و هەوڵبدات ئەو پرۆسەیەی بەدیهێنانی ئەدەبی پاشپاتبکاتەوە کە نووسەر نائاگامەندانە بەریخستووە.

3

چیرۆکی "حەسار"، لە ڕووی واتای هەنووکەییەوە، پرسیاری ئازادی و ترس لە ئازادی ئاوەڵا دەکات. نائازادی تەنیا ڕەوشێکی سەپێنراو نییە بەسەر مرۆڤاندا، بەڵکو هاوکات هەقیقەتێنراوێکی مرۆڤییە کە لە ڕەوتی سۆسیالیزاسیۆندا (بەکەسکردندا) کەسێتیی مرۆڤی پێ بونیاد دەنرێت — سەرەتا لە لایەن باوان و دایکانییەوە، ئەوجا لە لایەن بنەماڵە و نوێنەرانی دیکەی ئەو پەیوەندییانەوە، وەک باخچەی ساوایان، خوێندنگە و زانکۆکان. ئاخر سۆسیالیزاسیۆن لە کۆمەڵگەی باوکسالاریدا خۆشەکردنی منداڵ و گەنجانە بۆ بەرهەمهێنانەوەی بنەما و ڕێنوما سوننەتییەکان، لەم ڕەوتەشدا ئەوان فێردەکرێن کە "مرۆڤێتیی خۆیان" بچەپێنن، تاکو ئاوەڵابوونی مرۆڤێتییان نەبێت بە مایەی تێکدانی جیهانی باوی سوننەتی، بەڵکو لەسەر ڕێسا ئایینییەکانی بەڕێوەبڕوات. لێ ئەمە هەرگیز بە تەواوی بەدینەهاتووە، بەڵکو هەمیشە کەسان هەبوون کە کەم یان زۆر یاخی بوون و ڕوویان کردۆتە مرۆڤێتیی خۆیان، جا گەر ئەوە تەنانەت بە نهێنی بوو بێت. سەرەڕای ئەوە بەربەستە ناخەکییەکان هێندە سەخت و چڕچنراون، کە ئیدی هەمیشە لە نوێوە وەک مۆرکی

خۆی کەس، وەک کارەکتەر، ڕۆڵی سەرەکی لە هەموو یاخیبوونەکانی ئەودا دەگێڕن. کەواتە هیچ سەیر نییە، کە هەر ئەوەندەی ناخی پڕسۆزی مرۆڤییانەی کەس لە تەمەنی هەرزەکاریدا بۆ ڕەگەزەکەی دی بزوا، ئیدی یەکسەر ترس ناخی دەتەنێت: ترس لەوەی بەو کیژە بگات، سڵاوێکی خۆشەویستانەی لێ بکات، ئەوجا گەر وەڵامی دایەوە، گفتوگۆیەکی مرۆڤی دڵداری لەتەکدا بەربخات. لێ هاوکات کوڕەی ئەڤیندار لە ناخەوە هەژاوە، ئەڤینی شیرین و ترس ئەویان تەنیوە، چونکە دوور بە دوور ئەڤینەکەی دەژێنێت، لە ڕاستیشدا سۆزدارییەکەی بەزۆریی سەرەنجامی ئەم دوورییەی نێوانیانە. ڕەگەزەکان لە منداڵییەوە فێری ژیانی جوودایی کراون، "دوور لە یەک" دەژین، بۆیە هەموو نزیککەوتنەوەیەکیان لە یەکدی ڕوخساریان سوورهەڵدەگەڕێنێت و تووشی دڵەترپەیان دەکات. لێ ئیرۆنیی ژیان ئەوەیە، کە کیژانی کۆیلەتر کەمتر لە کوڕانی مڕ و شاناز ترسنۆکن، ئەمەش لە بنەڕەتدا تۆڵەی سروشتە لە کوڕانی پارێزەری ئەو ڕێنوما و ڕێسایانە کە بۆ مەبەستی نەواندنی سروشتێتیی مرۆڤ دەخرێنە گەڕ: کیژان بەهێزتر سروشتێتی مرۆڤییانەی ژنێتی لە خۆیاندا دەهێڵنەوە، ئەمەش، لەپاڵ ئاگایی چەوساوەیی و بێچارەیی خۆیاندا، ئەو پاڵهێزەیە کە وا دەکات ژنان ڕوونتر ژانەکانیان لەسەر ڕوخساریان "دیاربهێنن"، بە پێچەوانەی پیاوان، کە هەمیشە پتر مڕ و مۆن دەردەچن، چونکە وا دەزانن چنینی مڕ و مۆنی بەسەر ڕاستەقینەی ناخیانەوە مایەی ناساندنە لە لایەن ئەوانیدییەوە، بەڵێ مایەی مەزنییە. ئاخر کێشە کرۆکییەکەی پیاوان لە ڕێکخراوی باوکسالاریدا ئەوەیە کە ئەوان دەبێت ڕۆڵی پاسەوانی ڕێنوماکان وەربگرن، بەم ڕێیەشەوە تووشی سامناکترین گرفت دێن: ئەوان تەنیا کاتێک دەتوانن ببن بە پاسەوانی بنەما و ڕێنوماکانی ڕێکخراوی باوکسالاری، گەر سەرەتا خۆیان وەک مرۆڤ بچەوسێننەوە و ببن بە کوڕی باوکی خۆیان، کە ئاشکرایە ئەوەیان تەنیا ڕواڵەتییانە پێبەدیدەهێنرێت. ئاخر چەوساندنەوەی خۆیەتییان کەسێتییەکی جووتمۆرال لە ئەوان دەهێنێتەگۆڕێ، لێرەشدا گومانی تێدا نییە کە ئەو کەسێتییە جووتمۆراڵە وەک پاسەوان هەموو هەوڵێکی سڵەمیوە و لەسەرخۆ دەدات تاکو دیوەکەی دیکەی خۆی بە نهێنی بژێنێت، لێ ئەوەی هەردەم پێ بەدینایەت. ژنهێنانەوە بەسەر ژنی یەکەمی خۆدا یەکێکە لەو ڕەوشانە کە سەرەنجامی زاڵبوونی ڕاستەقینەی کەسێتیی جووتمۆراڵە بەسەر خۆی ڕواڵەتیانەیدا، کە ئاشکرایە پیاوانی سوننەتیی ئایین، کە خۆیشیان وەک جووتمۆرال دەستەبرای ئەون، ڕەوایەتی بەو بەدرەفتارە کەرامەتشکێنەی ژن دەدەن.

لەم ڕوانگەیەوە زەحمەتە ئێمە بتوانین چاوەڕوانیی کرداری ئازادبوون لە دانیشتوانی حەسارێک بکەین، کە هەرگیز نایانەوێت (یان گەر هەندێکیان بیبیانەوێت، ئەوا نازانن چۆن) کۆتەکانی کۆیلەتی فڕێبدەن، بەڵکو هەمیشە وەک وەچەخەرەوەی نوێ ئەو کۆتانەی کۆیلەتی دەخەنەوە پێی منداڵانیان. بۆیە هەڵوێستە ئازادیخوازەکان لە سەرەتاوە دەکەونە بەردەم کێشەی کردنەوەی ئەو کۆتانە کە پەروەردەی باوکسالاری بەنێو دەروونی منداڵەکانیدا تەنیونی. لێ کردنەوەی کۆتەکان کە ناساندنی کەسە بە خۆی وەک مرۆڤ، لای نامۆبووانی سوننەتی کارێکی ستەمە، چونکە، ڕوسۆ واتەنی، دانیشتوانی لەخۆنامۆبووی نێو حەسار بەرگەی ئەو ژنانە ناگرن کە لە پرۆسەی ئازادکردندا لەسەر لەشیان دەچووزێنرێنەوە: پەرچەکرداری دانیشتوان لە هینی نەخۆشە گەلحۆکان دەچێت کە لەکاتی ڕوانیندا لە پزیشک لەرزیان لێدێت.

مارکس لە خەریکبوونیدا بە کێشەی خۆڕزگارکرنی پرۆلیتاریاوە لە چەساندنەوەی بۆرژوازی بەر هەمان ئاستەنگی مرۆڤی دەکەوێت و ناوی دەنێت نامۆبوون. مارکس لە "مانوسکریپتەکانی پاریس"دا لەوە دەدوێت کە پرۆلیتاریا "تووشی نامۆبوونی تۆتاڵ" (هەمەکی) بووە. لێرەدا ئەو پرسیارە زیت دەبێتەوە، داخۆ پرۆلیتاریایەک کە هەمەکییانە لە خۆی و مرۆڤ و جیهان نامۆ بووە، کەواتە ئاگایی ئازادی لەنێو هۆشیدا نەئەنگوتووە، چۆن بتوانێت خۆی لە چەوساندنەوەی بۆرژوازی ڕزگار بکات؟ هەمان کێشە، لێ لە پراکسیسی سیاسییەوە، لە بەردەم لێنیندا سەرهەڵدەدات. لێنین (لە "لەبارەی ئایین"دا) سەبارەت بە ڕاپەڕینی 1905ی سەربازەکانی روسیا دەنووسێت، کە سەربازەکان بەو ڕاپەڕینە کۆتی چەوساندنەوەیان پچڕاند و بەدوویدا ئەفسەرەکانی خۆیانیان بەدیل گرت، لێ ڕاپەڕینەکەیان لە کۆتاییدا سەرکەوتوو نەبوو، چونکە نەیانتوانی بەبێ ترس بیگەیەنن بە دوا ئامانجی سەرکەوتن. بە پێچەوانەوە، سەربازەکان دوای کوشتنی چەند ئەفسەرێکی بێزراو ئەوانی دیکەیان ئازاد کرد، چونکە دەترسان کرداری جیدی بەرانبەریان بنوێنن! سەربازەکان بەهۆی ئەو ترسەوە خۆیان سەرلەنوێ خزاندەوە بۆ ژێر حەیزەرانی دەسەڵاتدارانی باوکانە، چونکە ئەفسەرەکان دوای بەردانیان سەرلەنوێ بە دەسەڵات گەیشتنەوە. ئێمە دەتوانین لەتەک ڤیلهێلم ڕایشدا سەبارەت بەم نرخاندنە ڕەخنەییەی لێنین ببێژین، کە ڕەفتاری سەربازەکان ترس بوو لە ڕماندنی دەسەڵاتە (ئینستانسە) ئەزەلییەکان، لێ هاوکات لەپاڵ ئەوەدا دەتوانین جەخت لەو ڕاستییە بکەین، کە ڕماندنی ئەو دەسەڵاتانە کارێکی نەشیاو نییە، ئەوەش تەنیا لە شۆڕشدا، واتا لە ڕێڤۆلوسیۆندا، ئەنجام دەدرێت و بە کرداری باوککوژی دەگاتە لوتکە: هەردوو شۆڕشی فەڕەنسی و ڕووسی بەبێ کرداری باوککوژی، واتا کوشتنی پاشا و تسار، سەرنەدەکەوتن. لێ ئایا سەرکەوتن بە چە ئاکامێکەوە؟ لە بنەڕەتدا شۆڕشەکان، گەرچی دۆخگۆڕیی ڕیشەییان لە پەیوەندییە کۆمەڵایەتی-ئابووری و سیاسییەکاندا کرد، سەرەڕای ئەوە پەیوەند بە ئازادیی تاکەکەسەوە کورتهێن بوون، چونکە دوای هیچاندنی (نێگاسیۆنی) پەیوەندییە کۆمەڵایەتی و ئابوورییە باڵادەستەکان، دوای تێکشکاندنی جیهانەکەی بابە، ئازادی نائەنگوتێت، بەڵکو وەک ئۆتۆ گرۆس دەبێژێت، شۆڕشەکان خۆیان بەپەلە لەنێو ئەو دۆخانەدا ڕێکدەخەنەوە کە بە گشتی لای هەمووان چوواندنیان هەیە. شۆڕشەکان تێکدەشکێن، چونکە شۆڕشگێڕەکەی دوێنێ لەنێو خۆیدا "ئۆتۆریتێ"ی هەڵگرتووە! کەواتە نەک هەنگاوی پێشڤەرو ڕووەو ئازادیی تاکەکەس، بەڵکو "گەڕانەوەی ئۆتۆریتێ" دوای نەمانی سەری هەمووان. بێگومان پێدەچێت کە چیدی باوکە یان باوکێک نەگەڕێتەوە، لێ ئێستا براکان دەکەونە ناکۆکیی دەسەڵات و هتد - ئایا ئەم ڕەوشە لە شۆڕشدا سەرەنجامێکی ناچارەکییە؟ ئایا تەنانەت "جەریمە" سەر بە سروشتی شۆڕشە؟

بە هەر حاڵ، گەرەکە سەرەڕای ئەوە بپرسین: ئایا گەرەکە مرۆڤ لەنێو حەساری باوکانەدا بە ملکەچی بژی و وەک کەسی سەلار پەیوەندییەکانی نێوی بەرهەم بهێنێتەوە، تاکو جێی خۆی لە نێویاندا مسۆگەر بکات؟ ئایا پرسیاری ئازادی لە جیهانی باوی سوننەتسالاریدا تەنیا لە ئەندێشەوە سەرهەڵدەدات، یان لاسایی گەلانی ئازادیخوازە کە توانیویانە بە کرداری باوککوژی بپەڕێنەوە بۆ نێو پەیوەندیی نوێی کۆمەڵایەتی؟ نەخێر. زەرورەی ژیاندنی مرۆڤێتیی مرۆڤ خۆی پاڵهێزی سەرەکییە بۆ ئاوەڵاکردنی پرسیارەکانی ئازادی بە

ئاڕاستەی شکۆفەدان بە ئاگایی ئازادی، لەم پرۆسەیەشدا "ڕۆشنایی" گونجاوترین ئامرازی گەیشتنە بەو مەبەستە. لێ هاوکات گەرەکە جەخت لەو ڕاستییە بکەین، کە ڕۆشنایی لە کۆمەڵگە داخراوە سوننەتییەکاندا لە کرۆکەوە شۆڕشگێڕانەیە، بەوەش ڕەهەندێک ڕووەو گێڕانی شۆڕش لە خۆ دەگرێت، چونکە لە پەیوەندییە سوننەتییە چەسپێنراوەکانەوە، کە مرۆڤێتیی کەس دەهێچێنن، وەردەچەرخێت ڕووەو خودی مرۆڤ، لێرەشدا ئاگامەندانە مرۆڤێتیی تاکەکەس هەڵدەوەشێنێتەوە، کەواتە ڕۆشنایی پێ دەدات، تاکو ئەو خۆی بە خۆی بناسێنێت — ئاخر ڕۆشنایی "واعیزێتی" نییە و گەفی مرۆڤ بکات بۆ ئەنجامدانی ئەم کار، لێ وازهێنان لەو کار.

لەم پەیوەندییەدا گەرەکە سەرەتا جەخت لەوە بکەین، کە ئازادی واتای بەدڕەفتاری ناگەیەنێت، یان کرداری بۆ-نێو-خۆ-تێکشکاوەکان نییە کە لەنێو جیهانی ڕواڵەتدا بزر دەبن، هەروەها ڕزگاربوون لە هێزێکی غەریبی دەرەکی واتای ئازادبوون ناگەیەنێت گەر بنەمای ئازادی بە کرداری ڕزگاریخوازییەوە نەلکێنرابێت. ئەوە هەمیشە کەسی تاکە کە ئازایانە ڕوو لە کۆتەکانی نێو ناخی خۆی دەکات و بەدووی شرۆڤەی پچڕێنەریاندا بە ئازادی دەگات، لێ ئەم خەریکبوونە خۆییە هەروا سووک و ئاسان نایەتە ئاراوە، بەڵکو هەمیشە پاڵهێزی گەرەکە، جا ئەوە ڕووداوێک بێت کە بەسەر کەسدا دێت و لەنێو لێرەبوونی سوننەگەرایانەیدا تەحەدای دەکات، یان ئەکتێکی ڕۆشنایدان بێت لە دەرەوە کە بێداری دەکاتەوە و خۆی بە خۆی دەناسێنێت. بە هەر حاڵ، لە هەردوو ڕووەوە، مرۆڤ لە ڕەوتی بێداربوونەوەدا تێدەگات کە ئازادی و بەرەڵایی هاوواتان، ئەوەش هەر کەسی تاکی بەرەڵابووە لە کۆتی سوننەگەرایی کە دەزانێت ئاگامەندانە جڵەوی بەرەڵاییەکەی بگرێت. لێ بەبێ تێگەیەک سەبارەت بە گەوهەری مرۆڤ، کە ئازادییە، بەبێ ناسینی سەرجەم ڕێنوما ئایینییەکان کە بنەمای هزرینی باوکسالارین، هەروەها بەبێ مێتۆدێکی گونجاو کە هەمیشە ڕێکخەری هزرین و کردارە، نەشیاوە پرسیاری ئازادی ئاوەڵا بکرێت. هەر ئەم ڕێگەیەی هزرینە کە دەمان بات ڕووەو کرۆکی "هەستی تاوانباری" و ڕەواندنەوەی ئاگامەندانەی هەستەکە، لێ ئەم ڕێگەیە سەرەتا بە هەڵوەشاندنەوەی بەربەستە ناخییەکان خۆش دەکرێت: ترسەکان لە ژیان، لە چاو و دەمی ئەوانیدی کە سەرزەنشتی بکەن یان سزای توندتری بدەن. بە پێچەوانەشەوە کرداری سۆزمەندانە ئاکامی خراپی لێدەکەوێتەوە، بۆ نموونە کردارەکەی کوڕەی باوککوژە لای شێرزاد حەسەن، کە بەو کردارە تووشی هەستی تاوانباری دەبێت و وای لێدەکات بخزێتە نێو زیندانی ناخی خۆیەوە: ببێت بە دیلی ڕەهای کردارەکەی.

لەو ساتەدا کە پرسیاری پێگەی خۆ وەک مرۆڤ لە جیهاندا سەرهەڵدەدات، جا ئەوە بەهۆی ڕووداوێکی تەحەداکەری لێرەبوونی کەس خۆیەوە بێت کە لە ساتێکی ژیانیدا تێیکەوتووە، یان بە ئەکتێکی ڕۆشناییدانی کەس بێت لە دەرەوە، کەسێتیی چرچنراوی سوونەگەرا وەک کلافەیەک شلبۆتەوە، واتا ئەو کەسێتییە چرچنراوە کە باوانی لە پرۆسەی سۆسیالیزەکردنی (بەکەسکردنی) ئەودا وەک بەرهەم خستوویانەتەوە — کەسێتییەکی ترساو و سڵەمیوە لە ژیان، یان ترسنۆک بەرانبەر هەر دەرووبەکی کراوە ڕووەو ژیان. ئاخر بەرپرسیاران بە ئەرکی سەر شانی خۆیانی دەزانن کە لە پرۆسەی سۆسیالیزەکردندا ڕاستییە بەناو ئەزەلییەکان بە مرۆڤ بگەیەنن و کەسێتیی ئەوی پێ بونیاد بنێن، ئەم کەسێتییەش بریتییە لەو تۆڕەی

هزرین و ڕەفتار و پەرچەکردار، کە تەنیا بە هەڵوەشاندنەوەی بەری چاو دەکرێتەوە و دەرووەکانی ئازادی دەبینرێن.
گومانی تێدا نییە کە بەبێ ڕەخنەی مەئریفە، واتا بەبێ پرسیار سەبارەت بە شیمانەکانی زانین یان نەزانین کە هاوکات پرۆسەی ئاشنابوونە بە هەستەکان و توانستی زەینیی خۆ، ڕێگەی خۆئازادکردن ئاوەڵا ناکرێت. لە بنەڕەتدا ئەوە زەینی ڕۆشن، لێ سنووردارە، کە هەمیشە بە پوختی ڕەوشەکان دەناسێت و دەرفەتی بڕیاردان (حوکمدان) بە سەریاندا دەڕەخسێنێت. تەنیا بەم ڕێیەوە، بە لێکخشانی نێویەکیانەی تاکەکەس و ژینگەی کۆمەڵایەتی-کولتوری، ئەوجا خەریکبوونی ئاگامەندانەی ڕەخنەیی پێوەیان، ئەو کەسێتییە دێتەگۆڕێ کە ئازادانە لەنێو ژینگەی خۆیدا کردار دەنوێنێت و بڕیار بەسەر ڕەوشەکاندا دەدات.
لێرەدا گەرەکە ڕێ لە بەهەڵەتێگەیشتن بگرین، ئەمەش بە جەختکردن لە بنەمایەکی پرواتای مارکس: "مرۆڤە چاکەکانیش پێویستیان بە مرۆڤی چاکە!". بەڵێ ئەمرۆ هزر تەنیا پێی دەکرێت ڕەخنەیی بێت، بەوەش خۆڕەخنەیی بێت. ئاخر کێ خۆی بە بلیمەتێکی نەشیاوی هەڵە و ڕەخنەلێگرتن دابنێت، ئەو یەکە نە دەتوانێت لای خۆی بێت و نە لەسەر زەمین بەرپێی خۆی ببینێت، بەڵێ تەنانەت دەشێت وەک کەسێتییەکی ڕقاویی ببێت بە مەترسی بۆ ژینگەی خۆی، ئەویش چونکە بلیمەتێتییەکەی نەناسێنراوە، ئەوجا زۆر دەشێت تەنانەت بۆ خاتری بەرژەوەندییە ڕقاوییەکانی بکەوێتە چاوبازی لەتەک دەسەڵاتدارانی موجریمدا، ئەوانیش بۆ مەرامی تایبەتیان لە ئامێزی بگرن. بەڵێ، نەک خۆزگەی هەستەکییانەی ڕزگاربوون لە حەساری باوکسالاری، بەڵکو ناسینی خۆ وەک ئەڵقەیەکی سستکراوی حەسارەکە، دەرچەی ڕێگەی ئازادییە. ئەمەش هەڵچوونە بە یاریدەی زەین ڕووەو فێربوونی هزرین و گەیشتن بە ئاستێکی ئاڵۆزتری کەسێتی، کە بە ڕۆشنی بەرانبەر بێدادی و ناڕاستگۆییەکان یان بەرانبەر ئارەزووەکانی چەوساندنەوە هەڵوێست وەردەگرێت، ئەوە بێگومان سەرەتا لەنێو خانەوادەی خۆدا، لەنێو خزمان و دراوسێیاندا، لە بەردەم هەڤاڵان و کەسانی بە هەڤاڵ دانراودا. ئاخر مرۆ ئیدی لەو ڕاستییە تێگەیشتووە کە ئەو خۆی لەنێو پەیوەندیی بێداد و درۆزنانەدا لە خۆی نامۆ بوو بوو، بەڵێ ئەو خۆی هاوشێوەی ئەوانیدی خەریکی چەوساندنەوە بوو، وەک ئەوانی دی درۆی دەکرد تاکو وەربگیرێت، وەک ئەوان قسانی دەکرد بۆ خاتری ئەوەی قسان بکات، هەروەها بۆ بەرژەوەندیی خۆی سوێندی بە خودا و وڵات و سەری هەڤاڵان دەخوارد، بەڵێ تەنانەت لە ترسی تەنیاکەوتن دەچووە نێو خەڵکەوە و دەنگی هەڵدەبڕی تاکو وەک "پیاوی نێو پیاوان" یان "ژنی نێو ژنان" بناسێنرێت. لە بنەڕەتدا ئەم هەڵچوونە هەنگاونانە ڕووەو گۆڕانکاریی مرۆڤدۆستانە.
گومانی تێدا نییە کە هاوکات لە ڕەوتی ڕەخنەی مەئریفەدا سەرجەم رواڵەت و کوتهێنییەکانی زمانی ترادیسیۆنی ئاشکرا دەبن، بەوەش ئیدی مرۆ سەرەتا زمانی لێدەبڕێت، چونکە چیدی ناتوانێت بە زمانی سوننەتی بئاخڤێت. لێ هەر خودی ئەو زمانە لە سەرێکی دیکەوە، بە ئاراستەی بەرەڤاژ، بۆی دەبێتەوە بە زەخیرەی بنیاتنانەوەی زمانێکی نوێ - کە خۆییە. بەمەش ئیدی ئەو سەردەمە بەسەرچووە کە مرۆ لە ترسی دەم و چاوی باوکان و مامۆستایان، بەڵێ لە ترسی کەڵە هزرمەندانی نێو چایخانە و نادییەکان، لە هەر خۆدەربڕینێکی نوێ بسڵەمێتەوە، یان وەک ئەوان کەللەڕەقانە درێژە بە جوینەوەی واژە و دەستەواژە

بێواتاکان بدات. بەڵێ، کەسی خۆئازادکروو لە ڕەوتی ڕەخنەی مەئریفەدا چیدی ناخوازێت و ناتوانێت واژە و دەستەواژەی وەک: "شاخی گۆیژە"، "دەشتی کۆیە"، "بیرکاری"، "چەمک"، "دەم و چاو" و هتد بەکاربهێنێت، چونکە ئەو خۆی زمانفەلسەفەییانە لەکاریخستوون. ئاخر لە پرۆسەی ڕەخنەی مەئریفەدا کە فێربوونی هزرینە و هزرینیش لە زمان جیانابێتەوە، بە ئاشکرا خوویا بووە کە ئەو بەرزاییە دەرککراوە بێترۆپکە شاخ نییە، بەڵکو "بەرزە گردە"، یان دەشتاییی واژەیەکە بۆ ناوچە تەختە بەپیتەکان نەک بۆ ناوچەی گردەڵان، هەروەها هەموو کارێکی بیرەکی ی وەک فەلسەفە و ماتماتماتیک و فیزیک و تەنانەت چیرۆکنووسین بیرکارییە، کەواتە تەنیا ماتماتیک نییە، ئەوجا نە تێگە و نە کۆنسێپت شیاوی ئەوەن لە چمکی کراسی ژنانەوە واژەی "چەمک"یان بۆ بتاشرێت، نە ڕوخساری مرۆڤیش شایانی ئەوەیە بە سووکی ببینرێت، کە ئیدی ناوچەوان و کوڵم و لووت و چەناگەی لێ دابماڵرێت و تەنیا ناو بنرێت "دەم و چاو".

کەواتە ڕۆشنایی میانە دەهێنێتە گۆڕێ: لەنێوان "قاڵبووانی درێژەپێدەری جۆرە باوەکانی خوێندن و نووسین و سیاسەتکردن و هتد" لە لایەک، هەروەها "خۆڕەخنەییانی بەرەنگاربۆوەی ئەوان" لە لایەکی دی. لێ ئەمە واتای ئەوە ناگەیەنێت کە ڕۆشنایی دووبەرەکیگەرایە، چونکە لەنێو خۆیشیدا فرەچەشنە. سەرەڕای ئەوە گومانی تێدا نییە کە ڕۆشنایی پرۆسەی پشتتێکردن و ڕووتێکردنەوەیە، پرۆسەی چێبوونی "ناکۆکی"یە — کە ناچارەکییە.

سەرچاوە: شێرزاد حەسەن، سەرجەمی بەرهەم، بەندی دووەم، هەولێر 2005.

__تێبینی__

- ئەم نووسینە یەکێکە لە بابەتەکانی نووسەر لە کتێبی "لەتەک فێنۆمێنە ئەدەبییەکاندا"، بیر و هوشیاری، سلێمانی 2006. نووسینەکە لەم شێوەیەی بەردەستدا کاری تێداکراوەتەوە و تەواو گۆڕراوە.
- هەروەها بڵاوکراوەتەوە لە: سایتی "کوردستانپۆست"، لە 23.05.2019، سایتی "دەنگەکان"، لە 22.05.2019
- سیتاتەکان (ئیقتیباسەکان) وەک خۆیان دراونەتەوە.
- سەرچاوەی ناوبراو لە سەرەوە تەنیا بۆ مەبەستی بەدوواداگەڕانە، لێ نووسینەکە لە بنەڕەتدا لە خەریکبوونەوە لەتەک چاپێکی چیرۆکەکەدا سەریهەڵدا کە هەڤاڵێکم لە نیوەی دووەمی نەوەدەکاندا بە دیاری بۆ ناردم.

ک.ج.